

Clematis montana BUCH.-HAM. EX DC.
(RANUNCULACEAE) – BJERGSKOVVRANKE
PORTRÆT AF EN GÆST FRA
VERDENS TAG

af

Michael Sterll
Botanisk Museum
Gothersgade 130
DK-1123 København K.
michaels@bot.ku.dk

***Clematis montana* Buch.-Ham. ex DC.
(Ranunculaceae) – Himalaya Clematis
Portrait of a guest from the top of the world**

Key words: Nathanael Wallich, Lady Sarah Amherst, colonial botany, origin and reception of *C. montana*.

Skovranke er en plante, de fleste kender, selv om den vel bedst kendes som Klematis. I haver og parker møder man i dag mest de storblomstrede hybrider, men flere af slægtens ca. 300 arter er også populære haveplanter. Den eneste art, der forekommer indslæbt i den danske natur, *C. vitalba* L., er dog nok for kraftig i væksten til de fleste almindelige parcelhushaver, mens den hér portrætterede art, *C. montana*, der oprindeligt stammer fra Himalayas sydskråninger og er langt spinklere, hører til blandt de mest populære og oftest dyrkede. De to hyppigst forekommende kloner, 'Alba' og 'Rubens' er, så vidt vides, oprindeligt blevet til ved simpel selektion imellem frøplanter. Kommerciel opformering af Klematis foregår i dag alene vegetativt.

Som så mange andre eksotiske tilkommere er arten blevet spredt via Kew Gardens; Kews vigtigste opgave var i denne periode både at indsamle og beskrive nye arter, men ikke mindst at omstille og viderevende økonomisk lovende materiale til andre dele af Det britiske Imperium. Men de oprindeligt ansvarlige for dens hurtige popularitet var den indiske generalguvernør, Burmas erobrere, Lord William Pitt

Earl Amherst of Arracan's anden hustru, Lady Sarah Amherst (1762-1838), der var en særdeles habil amatørbotaniker i en periode, hvor botanik var en af de få intellektuelle beskæftigelser, der blev fundet passende for kvinder, samt hendes unge ven og fortrolige, den danskfødte superintendent for Calcuttas botaniske Have, Nathanael Wallich (1785-1854). Nogle år senere satte Wallich i øvrigt det smukkeste tænkelige minde for sin begavede veninde, da han i 1830 indledte sit monumentalværk *Plantae Asiaticae Rariores* med som første tavle at gengive *Amherstia nobilis* (Leguminosae) – Orkidetræet eller Pride of Burma – som han selv havde beskrevet og navngivet efter Lady'en (Wallich 1830-32) fig. 1. Udover deres fælles interesse for det botaniske delte Lady Amherst også Wallich store interesse for den naturhistoriske illustration og var selv en yderst kompetent illustratør. Der er den lille vanskelighed forbundet med det personalhistoriske, at generalguvernørens ældste datter besad de samme kvaliteter og yderligere også hed Sarah; så når der henvises til Lady Sarah Amherst, er det ind imellem noget vanskeligt at afgøre, hvem af de to der tænkes på. Wallich valgte meget hensigtsmæssigt at dedicere træet til begge. Han skriver således:

There can be no question that this tree, when in full foliage and blossom, is the most strikingly superb object which can possibly be imagined. I have very great satisfaction in naming it after the Right Honourable Countess Amherst and her daughter Lady Sarah Amherst, the zealous friends and constant promoters of all branches of Natural History, especially Botany, who, after a residence of nearly five years in India, during which they performed an arduous and extensive journey to the lofty regions of western and northern Hindustan, spending many weeks among the mountains near the Himalaya, at an elevation of 10.000 to 12.000 feet, have returned to England with a large and very interesting collection of preserved specimens of plants, gathered and excellently preserved by their own skill and industry.

Træet er kun fundet to gange i naturen, men er i dag et af Sydøstasiens mest værdsatte allétræer, hvis unge blade tilmed er et yndet tilskud i salatskålen. Slægten er monotypisk, og lader sig desværre ikke dyrke i Danmark. (fig. 1)

fig. 1. *Amherstia nobilis* Wall. (Leguminosae) Gengivet efter tavle 1 i *Plantae Asiaticae Rariores*. Tavlen er baseret på en akvarel af Wishnupersaud. Originalen måler 355 x 535 mm. Botanisk Centralbibliotek.

KLEMATIS I DANSKE HAVER

Det kan forekomme nærmest overflødigt at beskrive en så velkendt plante som Klematis, men imellem danske haveplanter udviser *C. montana* en række særprægede karakterer.

Først og fremmest er den – i lighed med mange andre af slægten – en ægte lian og som sådan aldeles afhængig af at finde sig et egnet værtstræ. Udplantet på bar mark overlever den næppe. Den kræver dyb skygge om den nederste del af stænglen, mens de lange skud kun kommer til rigtig udfoldelse i fuld sol og med omgivelser, der giver den rigtige støtte. I modsætning til for eksempel *Parthenocissus* danner den ikke "klæbepuder", bærer ikke hefterødder som *Hedera* eller som *Lathyrus* slyngtråde; det er alene bladstilkene, der ved at sno sig i spiraler omkring tynde grene og kviste sikrer den nødvendige tilhæftning. Da arten er løvfældende, forekommer det ikke som en levedygtig strategi, men problemet er løst ved, at det ved løvfald alene er bladpladen, der fældes, mens de snoede bladstilke nok visner, men fastholder deres tilhæftning til både skuddet og værtstræet i flere år. De nye skud, der dannes i bladhjørnerne, sikrer året efter planten yderligere. Bladstilkene kan kun sno sig om grene op til en vis tykkelse, og i naturen er planten derfor afhængig af et begrænset udbud af værter. Hvis vi forsøger at plante en Klematis i forbindelse med et etableret træ, forudsætter det, at vi de første år sikrer planten med en eller anden form for opbinding. Klematis stiller i øvrigt ikke de store krav, men trives under almindelige haveforhold. Deres svage punkt er, som så mange andre planter fra områder med typisk fastlandsklima, at det danske forårsvejr med hyppige skift imellem frost og tø giver skader omkring rodhalsen. I sin hjemegn udsættes *C. montana* for frostgrader, vi slet ikke kender fra Danmark, så det er ikke vinterkulden, der generer. Vækstmæssigt ligner Klematis ikke sine nærmeste danske slægtninge, den er således den eneste forveddede Ranunculacé herhjemme, men ser man nærmere på blomsterne, er det let at genkende træk fra familien.

De Klematis, der i dag er mest dyrkede, er dog ikke de oprindelige arter og udvalgte kloner, men storblomstrede hybrider. Forædlingsarbejdet startede meget tidligt; klonen *C. montana* 'Grandiflora' blomstrede således første gang hos James Veitch i Exeter i 1844. Mange af de velkendte typer er af ærværdig alder og kan plantes sammen med henblik på at sikre en blomstring af varierende farvesammensætning over størstedelen af den danske sommer.

FRA KRIGSFANGE TIL DIREKTØR

Da Nathanael Wallich startede sin karriere i **the Honorable East India Company's** tjeneste, gjorde han det som krigsfange. I 1807, da Danmark var indtrådt i Napolenskrigene, desværre på den tabende side, lod den engelske generalguvernør sig i sin chalup og i fuld gallauniform ro op ad floden Hooghly fra sin embedsbolig i Fort St. George i Calcutta til den danske handelsstation Serampore på den anden side. Her meddelte han med stor elskværdighed sine danske venner, at de under denne beklagelige tingenes tilstand måtte betragte sig som krigsfanger. De jævne søfolk og soldater fik valget imellem at gå i engelsk tjeneste eller at tilbringe de kommende år i "prisonen" i London, mens tilfangetagelsen for de højere funktionærer ikke fik de store konsekvenser. Måske med undtagelse af handelsstationens unge læge. Nathanael Wallich havde efter afslutningen af sin uddannelse ved Chirurgisk Academie i København søgt den elendigt lønnede stilling som læge i Serampore i erkendelse af, at han som jøde ikke skulle gøre sig de store forestillinger om en universitetskarriere i sit fædreland. Efter sin ankomst havde han hurtigt markeret sig som en fremragende botaniker og var blevet en god ven af lederen af den store botaniske have længere nede ad floden. William Roxburgh, der selv var uddannet læge, medicinstudiet var dengang endnu den bedste adgang til en professionel beskæftigelse med botanik, så nu en mulighed for at tilbyde sin tilfangetagne kollega et midlertidigt arbejde i haven. Arbejdsforholdet blev først bragt til ophør, da Wallich i 1846 gik på pension som havens direktør, fig. 2 Direktøren for haven i Calcutta var dengang den bedst lønnede botaniker i den ganske verden, og pensionen var derefter. Han var på det tidspunkt vicepræsident for **the Linnean Society** og medlem af **the Royal Society** foruden et utal af andre videnskabelige selskaber verden over. Han var æresdoktor ved Københavns Universitet og var dekoreret med talrige ordener og udmærkelser, her imellem Kommandørkorset af Dannebrog. Da Corvetten Galathea forlod Calcutta, lod kommandør Steen Bille skibets orkester afspille "Kong Christian" til ære for Wallich, der hilste ekspeditionen farvel fra balkonen på direktørboligen ud mod floden. Wallich havde haft en central placering i forhandlingerne omkring salget af de danske handelsstationer i Indien, og Steen Bille omtaler ham som "denne vor hæderlige Landsmand". Iblant botanikere omtaltes han med samme respekt som den store De Candolle i Geneve og med sin senere så berømte elev, John Lindley.

fig. 2. Nathanael Wallich. Da Wallich i 1828-32 opholdt sig i London, blev han portrætteret af Andrew Robertson. Gengivet efter lithografi på Botanisk Centralbibliotek. Originalen måler 107 x147 mm.

Den formelle forklaring på opholdet var Wallich's ringe helbred, men hverken portrættet eller eleven, John Lindley's, oplysninger om opholdet tyder på den store svækkelse.

Wallich var forskningsmæssigt ikke den store fornyer, men han var så meget mere den store samler og den blændende administrator, der for alvor systematiserede udforskningen og udnyttelsen af indiske planter, og hans store udgivelser om Indiens botanik er fortsat uundværlige for enhver, der beskæftiger sig med emnet. Igennem sine mange år som travl pensionist i London forestod han fordelingen af dubletmaterialet fra de ufatteligt store herbariesamlinger i the India House, og Wallich er således den største enkelte bidragsyder til Generalherbariet ved Botanisk Museum i København. Det var ganske vidst ikke ham, der som den første indså, at indiske kunstnere var suveræne botaniske illustratører – den ære tilfalder vennen W. Roxburgh – men Wallich gennemførte, at de indfødte malere signerede deres arbejder på lige fod med europæiske kolleger, og fik i øvrigt hævet deres standard yderligere i forhold til arbejderne fra Roxburgh's periode.

Og så tilbage til *Clematis montana*. I den varme tid op til monsunen, hvor temperaturen i Calcutta ofte kommer over 40°, var det almindeligt for både den europæiske og den lokale overklasse at tage ophold i bjergene mod Himalayas sydskråninger, hvor også flere af Calcuttas botaniske haves specielle planteskoler for arter med sådanne krav var lokaliseret. På det tidspunkt hørte Dardjeling således til blandt de yndede udflugtssteder, selv om der endnu ikke blev dyrket én eneste Thebusk; det var Wallich, der senere i karrieren introducerede thedyrkningen i Indien. Men det var formodentlig i et andet sådant rekreatiomsområde, Simla, som Lord Amherst selv havde etableret i 1827, at planten først vakte Lady Amherst's opmærksomhed efter oprindeligt at være blevet indsamlet nær Kamaon (Kumaon) af Robert Blinkworth, og hun indså, ganske i tidens stil, hurtigt dens muligheder som haveplante i Europa (fig. 3). Selv om der var tale om ganske lange udflugter, var skikken med sådanne langvarige ophold i bjergene så veletableret, at der selv efter nutidig målestok var tale om særdeles velorganiserede og komfortable ferier. Det var ligeledes under et af disse ophold, at hun blev opmærksom på den *Chrysolophus amherstia* – Lady Amherst Pheasant, der bærer hendes navn, og som i det mindste er kendt af alle laksefluebindere. Hun fik havens daværende superintendent, Francis Buckhanan-Hamilton, til at beskrive og opstille den nyfundne plante, og hun sørgede for, at levende materiale blev sendt til yderligere opformering i Kew. Men det var Wallich, der skabte plantens enorme popularitet. Imellem de ca. 300 taxa, der næv-

fig. 3. *Clematis montana*. Gengivet efter tavle 217 i *Plantae Asiaticae Rariores*. Tavlen er baseret på en akvarel af Gorochoand. Originalen måler 355 x 535. Botanisk Centralbibliotek. Bemærk, at illustratoren ganske har udeladt bladstilkenes karakteristiske opsnoning.

nes i **Plantae Asiaticae Rariores**, finder vi også *C. montana* med behørig omtale af dens finder:

Crescit in montanibus Napalia, florens et fructifera mensibus Aprilis et Maji. In Kamaon legit Robertus Blinkworth (Wallich 1830-32, vol. 3, p. 12).

Mens Buckhanan's beskrivelse kun fylder de sædvanlige få linier, var Wallich's udgivelse ikke en flora i traditionel forstand, men derimod et pragtværk, hvis hovedformål var at fremhæve the hon. Company's store indsats for videnskaberne og hér især for den økonomiske botanik. Den latinske diagnose blev derfor kraftigt udvidet. Med de kun 225 prænummererede eksemplarer skabte Wallich en botanisk klassiker, men han hævdede også en række indiske kunstnere ud af anonymiteten, sikrede en fremragende kvindelig botaniker sin berettigede anerkendelse og gav *Clematis montana* en plads i danske haver.

SUMMARY

The origin and introduction of the Rambler *C. montana* is presented in its cultural setting.

LITTERATUR

Wallich, N. 1830-32: **Plantae Asiaticae Rariores** or descriptions and figures of a select number of unpublished East India Plants. – London.